

РИЦАРИТЕ В СРЕДНОВЕКОВОНОТО ОБЩЕСТВО

Сергей Стефанов

Knights in the medieval society (abstract): this paper represents an introduction in the social and cultural context of knighthood in the Occident medieval civilization. The attempt of the text is through analysis of the cultural dynamics of medieval society to show the status of the knight in the medieval social world and the views of the knighthood on its own presence in it.

Page | 1

Двадесет и осма песен на Ад е завършена с описанието на обезглавен грешник, който носи главата си в ръка „като фенер“ и оплаква участието си: „горко ми“. Това е един от образците средновековни рицари, Бертран де Борн, положен в деветата яма на осмия кръг на ада, сред сеешите раздори (главно религиозни – тук е Мохамед, тук е и един известен по времето на Данте ересарх – фра Долчино от Навара). Вината на рицаря е равностепенна на смутителите на правата вяра – той е подвел „краля млад със зли съвети“ и е разпалил бяс „у син срещу баща“, затова и носи „своя мозък отделен“, защото е разделил души „общ корен“.

Владетелите, за които става дума са Хенри II Плантадженет и вторият му син Хенри, брат на Ричард Лъвското сърце и Джон Безземни, който, бидейки заобиколен от силни васали – де Борн и Гийом Маршала, става крал – „младия крал“ е прозвището му – редом с баща си.

Този съвсем кратък откъс ни наемква две неща: реалното положение и поведение на рицаря в западно средновековния човешки свят и културната санкция, което това негово присъствие получава.

1. Кратка типологична характеристика на средновековното общество

Ранното средновековие представлява радикална промяна на съществуващия дотогава човешки свят, съчетаваща вътрешно разнородни и чужди една на друга

традиции, които в различните социални и културни феномени получават различна тежест.

От **римската империя** то получава християнството и през него – остатъци от висока, писмена култура. На практика и административното наследство на Рим се свива и ограничава до организацията на християнските общини, до дейността на епископа, защото центъра на империята се измества трайно на изток и в западните провинции тя остава само смътен идеал.

Самото ранно **християнство** има амбивалентно отношение към империята, тоест към олицетворението на подредения, окултурен човешки свят и това двойко отношение също трайно бележи ранно средновековния манталитет. Като част от този тук свят тя е едновременно място, където се изкупва първородния грях(+) и такова, от което християнина трябва да се отдръпне максимално(-). Защо? На първо място, защото силовият му център е съсредоточен в квази-божествена фигура – тази на императора, който освен върховен съдник и военачалник, е и първосвещеник (Pontifex Maximus, главен „мостостроител“ между свещеното и профанното, титла на императорите след Октавиан Август, на римския епископ – след Дамас I, края на 4 век; според Варон, в царския период, когато царете съчетават и свещеническо първенство, Анк Марций си добавя тази титла, тъй като построява първия мост над Тибър; мостът е и religio, свързка, откъдето и етимологията у Лактанций). Като син на боговете, императорът олицетворява заплахата, която носи отсамния свят за християнина – за него той е пагубен, в него той губи времето, в което да си извоюва спасението. Ефимерността на империята я превръща в царство на заблудата и греха – образите от Апокалипсиса са свързани тъкмо със земната власт, отделни метафори у Йероним – също: гигант, чиято глава е златна, раменете сребърни, гърдите медни и т.н., краката глинени и те тъкмо ще поддадат под тежестта на истината носена от Христос (Хезиод – шестте епохи). Империята е враг на християнина, християнинът е враг на езичника, за когото религията означава ни повече, ни по-малко обществено служение,

което осигурява благоденствие тук и сега (interpretatio romana и култът към предците са доказателство за това). Това положение не се променя и след като християнството в края на 4 век става официалната религия в империята – но пък отношението към самата империя следва да се промени, най-малкото защото новата вяра получава обвинения за слабостта на Рим пред варварите (визиготите, 410 и вандалите, 455). Идеите на Августин, дадени в De civitate Dei, откликват тъкмо на тази нужда: историята на човечеството, насочена към края на времето, тоест Второто пришествие, представлява борба на два града: небесния и земния, владения от Бога и подчинения на Сатана; още от Адам в този тук свят двата града са телесно смесени и могат да бъдат определени само „по дух“; това налага политичното и религиозното да се мислят неразделно в civitas, защото Рим вече е християнска държава; възникнал като „дъщеря на Вавилон“, тъкмо чрез него е угодно Богу да покори света и да го умиротвори, подчинявайки го на една власт, която служи на Бога, и на една църква, която да му вгради християнски дух; от тази перспектива разоряването на топоса Рим не съвпада със разрушаване на римския свят.

От **федератите** (римските съюзници от неримски произход) ранното средновековие получава механизъм на разсейване на римските влияния. Чрез абсорбиране на все нови и нови родови общности, асимилираните от Рим варвари (англи и сакси в Британия, франки в Галия, и дори през 9 век, датчани във Фризия) префасонират образа на цивилизоваността.

В общи линии, това са условията, в които се зараждат и феномена рицарство и социо-културната му санкция. Докато санкцията обаче е функция на християнския светоглед, рицарството е първоначално автономно спрямо този религиозен характер, поради което той се стреми да направи интервенция в него.

2. Рицарството като социо-културен феномен

Харесва ми да гледам упоено

как замък обсаден е на война
и крепостите са в развалина,
а армията вече е стълпена
край крепостния ров, където ред
стърчащи колци прави смъртоносен плет.

Харесвам на сенъора дързостта,
в атака литнал не за първи път
на бойния си кон, че смелостта
повдига и на другите духът.
От неговата дързост вдъхновени,
бойците следват го и ето на,
в най-люта сеч и страшна кръвнина
от страх и от умора са спасени,
че никой подир туй не е приет,
следи от рани няма ли безчет.

Отекват пъстри шлемове в пръстта
и щитове пробити вред стърчат,
но щом разгорещена е кръвта,
васалите пробиват смело път,
конете цвилят, от ездач лишени,
убитите са в смъртна бледина,
а който влезе в лютата война
от рицарите стройно наредени,
си мисли само да сече наред –
убит е по-добре от пленник взет.

Признавам не влече ме сладостта,
с която лъжем грешната си плът,
тъй както вдъхновява ме стръвта
на битката, на рицари викът
от две страни, конете строполени,
и зов за помощ, сглъхнал в тишина,
и падналите в рова, за злина
слаб и велик в смъртта са изравнени,
и мъртви виждам с лик посърнал, блед –
строшени копия стърчат отвред.

Бароне, средствата са пропилены,
залагайте села, земи наред –

войната първо дело е по ред.
(Бертран де Борн)

Това, което се набива на очи е поетично наречения от Хьойзинха „агонален характер“ на рицарството, а казано без евфемизми – кръвожадността.

Съвсем схематично изведено – рицарството е спойка между:

- 1) Кръвно-родствения принцип на организация на войните в германските племена, в които водачът носи титла, еквивалентна на **крал**, но не еднозначно идентифицируема в хрониките с *rex*, а е преведана и с *dux*; за римляните разликата между двете е отчетлива – *reges ex nobilitate sumunt, duces ex virtute sumunt* (Тацит); не е така за германските племена – думата *kuni* е *gens*, род, семейство, народ – от нея идват и *konungr, könig, kogne, king*. Така че варварският крал е имащият дружина (Сага за Олав Дигре).
- 2) Реформираната при Диоклециан римска армия и по-специално така наречения *comitatus*: постоянна многобройна бойна част, придружаваща императора, която е по-мобилна от стоящите в периферията на империята легиони.
- 3) Двете се обединяват в реформата на Карл Мартел, майордом на франките, спрял инвазията на арабите в битката при Поатие, при която използва постоянния, тежко въоръжен конен отряд, от *comes*: снабден с коничен шлем, *halsberg* ризница, меч и копие воин (от девети век към това се прибавят и специални седла със стремена).

Първоначално всеки, който е можел да си позволи това оборудване, е бил конник и това е възможно чак до кръстоносните походи (11в). В пред-средновековните германски общества имаме същата зависимост – от война се очаквало да има шлем, щит, меч или брадва (тук има момент на превъзходство за този с меч), копие и на всеки двама лък с дванадесет стрели. За оформената от Мартел конница, която между другото стои в основата на разбиването на саксонците и през 10 век на маджарите от Отоновците, набавянето е

предизвикателство: снаряжението на рицаря струва изключително много – в средновековна Франция един боен кон имал цена от четири до осем пъти повече от вол; бронята струвала около сто су обикновено, което е равно на цената на ферма със средни размери; на един рицар за пълно въоръжение и издръжка били необходими около сто и петдесет хектара земи. На този фон става ясно защо рицарските армии са малобройни – едно средно по големина графство, включващо двеста и петдесет общини, не би могло да свика повече от сто и петдесет, двеста конника. Според преценката на различни историци, армията на Карл Велики едва ли е имала повече от 2000 единици тежка кавалерия, като всички воители са на самоиздръжка. Войната се явява основен, но не достатъчен източник на средства – докато при викинга за набавянето на меч е достатъчно да убие някой франкски благородник (тъкмо заради скандинавците се появяват забрани за търговия и износ на мечове), на рицаря му е необходимо или да има непрестанен източник на доход, или да го поеме суверен, който да му осигури необходимото. Поради последното през 10-11 век се установява тенденцията земите и териториите, в които comes са поставяни като управители и представители на кралската власт, да се предават по наследство и в рамките им графът да е суверен. Сеньорно-васалната система също почива на синтез между римски модел (patronus – cliens, където pater familiae се грижи за подопечните си роби и те имат права чрез него) и клановата структура на германските общности (където старшият се грижи за сродниците си).

Към това се прибавя и центробежната (Норберт Елиас) тенденция силните графства (Фландрия, Аквитания) и херцогства (Нормандия) да стоят автономни спрямо кралската власт, която обаче е придобила сакраментални регалии (Хлодвиг е миропомазан в Реймс) и поне идеологично е над тях. По това време, 10 век, е все още напълно възможно чрез сила да се придобие положение на представител на властта (предтечата на Вилхелм Незаконнородени – викингът Роло, или Хролф, източниците не са единни дали е норвежец или

датчанин, печели Нормандия като федерат, става граф на Шарл Прости като поема ангажимента да пази крайбрежието от набези), та дори и кралска власт – датските кралства на Британските острови през 9 век, норманското кралство на Робер Гискар, самият Вилхелм превзема Англия, през 11 век, а на изток Рюрик и братята му основават Киевска Рус.

Цялата тази картина изисква от оформящото се рицарство перманентна демонстрация на сила чрез неотменна готовност за война и автономен център на мощта: "Грабеж, бой, лов на хора и животни... за притежаваните сила и власт те спадат към радостите на живота... Войнът от Средновековието не само обича битката, той живее в нея... Животът му няма друга функция. Домът му е пост, крепост, оръжие за нападение и защита. Когато случайно или по изключение живее в мир, на него му е необходима поне илюзията за война. Той се бие в турнири, а тези турнири често много малко се отличават от истинските боеве." (Норберт Елиас) Сбъсъкът на франкското рицарство с викингските рейдове показва точно това – който не е готов за война, става жертва: след едно нападение над Льо Ман, през Лоара, графът на Анжу Робер обкръжава по-малобройна група скандинавци, които се скриват в каменна църква; уверен в победата си, той сваля шлема и ризницата си, за да се наслади на обсадата; викингите само това и чакат – атакуват, убиват графа и отнасят тялото му обратно в църквата, за откуп; това кара франкската дружина да се оттегли. Изобщо, средновековната война резултира в придобиване на богатства и унищожаване на човешки ресурси – войниците се осакатяват така че да получат трайна небоеспособност (осакатяване, означава изхърляне от средновековното общество, чиито примитивни калокагатични пред-разсъдъчни порядки не търпят изроди и недъгави), докато рицарите и особено пълководците се пленяват за откуп (макар че дори снаряжението им си е цяло състояние).

Може да се каже, че крепостта и турнирът изобразяват най-точно рицарския характер. Ето как

един енциклопедист от 12 век, Александър Некам, описва каква следва да е крепостта:

“Правилно построеният замък трябва да бъде обграден с двоен воден ров. Природата трябва да предлага пригодно място, където да е възможно да се издигне земен насип или могила върху скална основа. Там, където природата е позволила това, умението и ловкостта е нужно да изиграят своята роля уместно, както трябва, с цената на много мъчителен труд и болка, да издигнат масивна стена от камък и хоросан. От външната страна трябва да има една солидна преградна стена, издигната от дълги заострени колове и препятствия. Един широк ров трябва да заема пространството между оградата и стената. Необходимо е стените да се усилят от основата, чак от недрата им в земята. Стените трябва да се поддържат от пиластри [четириъгълни стенни колони – бел. моя], както отвън, така и отвътре. Повърхността им трябва да е изгладена с мистрии. Бойниците трябва да са разположени на подходящата дистанция един от друг. Кулите, включени в стените, трябва да укрепват и поддържат кулата на главната страда или донжона, който следва да бъде построен на най-високата точка и в центъра на всичко ограждащо го. [Върху стените] не е добре да се пропусне да бъдат разположени кошове с огромни камъни, годни да бъдат хвърляни, ако замъкът бъде нападнат. За да не се намерят защитниците пред необходимостта да се предадат, важно е да се предвидят провизии от зърно, от бутове, от сланина и други меса... Един извор е нужен и то такъв, че никога да няма възможност да се запуши, а също тъй и отвори, от където водата да се приплъзва и оттича. Една решетка на входа на замъка е нужна и подземни галерии, в които онези, които носят помощ, да могат да се придвижат, без да бъдат видени. Трябват още пики и катапулти, щитове, гербове, арбалети, боздугани, прашки и бичове, шлемове и ризници, бойни чукове и кули, от които да може да се поръсят с огън обсаждащите, да се отблъснат атаките им и да се противостои на настъпите им. Редно е да бъдат разположени по равно железните прътове, подвижните

навеси за бойците, тежките баллисти и другите машини. Трябва да има още и коне – церемониални, ездитни, както и бойни – за рицарите. За да се запази добрият морал на конниците, когато се хвърлят в битка, това трябва да се прави под съпровод от тропети, свирки, флейти и рогове. Войските и отредите на войниците задължително да са построени по ранг, начело с командващите, както ако се връщаха от турнир или двубой... Наложително е също в замъка да пребивават хора съобразителни, които да са способни да командват, щом врагът се окаже пред портата на крепостта, които да представляват върховната власт и военното командване, хора, способни да посредничат за смекчаване на жестокостите, но достатъчно строги да накажат, бичуват или осъдят на смърт виновните, насилниците на закона, неподчиняващите се на заповедите, крадците на коне и убийците.”

Замъци се строят преди всичко на места, улесняващи защитата им: възвишения (укреплението на кръстоносците в Сирия), край пропасти, край морския бряг (крепостта в Кидон, днес Сайда, Ливан), или край река. Това е не само функционално, но и нормативно изискване за съобразяване с природата, което е разработено изобщо за artes: Хуго и Ричард от Сен Виктор, тъкмо през XII век, разработват мотива за *ars imitatio naturae*, за да обосноват наличието на някакво съвършенство в занаятите – подражанието е призвано да компенсира недъзите на грехопадналата човешка природа, това е в общи линии техният мотив. Строи се върху основите на римски бастиони (например, замъкът Певънси, Съсекс), а също и на места, от които да може да се осъществява контрол върху пътните артерии – планински проходи, мостове и бродове, тържища и пр. (например, крепостта Хохен-Залцбург на архиепископ Гебхард, контролираща връзката през Алпите между Италия и Германия: в контекста на спора за инвеститурите тя е от голяма политическа и военна важност – монсеньорът е поддръжник на папа Григорий VII). Едуард I, например, утвърждава завладяването на Уелс, чрез система от крепости. И така, замъкът е военно съоръжение по своята специфика (ясно личат в

текста на Некам арсеналните му и "казармени" защитно-нападателни функции), "административен", или по-скоро символен, контролиращ репресивно център (наличието на "справедлив съдник", "стратег", представляващ върховната власт, като контролиращата му фигура символично концентрира в себе си задълженията, които през XVII век ще бъдат вече "административно" разделени между интендант, комендант и пр. военни постове в една крепост), израз на определена социална реалност (рицарството). Това изчерпва ли всичко, което може да се каже? Едва ли. Защото той представлява едно близко до кощунството предизвикателство: с каменната си непроменливост, той изисква за себе си (оттам – за рицарството) вековечност. Крепостта в крайна сметка концентрира в себе си честолюбивото високомерие, характерно за рицарския статус и *modus vivendi*. Тя е неприлично предизвикателство срещу природата (въпреки конкретната норма за съобразеност, която откриваме у Некам – тя идва *post factum*, за да примири и вкара невъздържаната същност на тази рицарска инсигния в приемливи за християнския облик на социума и световъзприятието му рамки). Тя е подигравка срещу менливата несигурност на този-тук свят, стърчейки каменна над гори, над ниви, плитки и обработвани с мъка, над дървени колиби, вкопани в земята, над привидения на бъдещи (все още не) и минали (вече не) градове. Крепостта е и прекият изразител на връзката, която скрепя сеньора и неговия васал в едно цяло, което значи, че рицарят е органично свързан със замъка на своя господар, той е "от неговия дом", родее се с господаря си, а следователно и със силата му. Именно поради тази причина укрепеният център, около който някой, победен вече, владетел е обединявал хората си за набези, походи и отбрана (т.е. един вид постоянен и перманентен плацдарм), най-често бива разрушен от неговите победители. И това не е просто варварство, въпреки че възторгът, който буди у надделелия е варварски (вж. думите на Бертран де Борн), а акт, чрез който се демонстрира

безапелационността на победата, както и унищожаването на противника и противостоящата мощ.

Турнирът пък представлява както перманентна подготовка за война, така и източник на средства (споменатият Гийом Маршала се замогва така – специализирайки се в турнирно пленяване, от което печелел цялата екипировка на противника си). Средновековният турнир представлява меле, тоест масов бой на конници, с истински, но затъпени оръжия, от който впоследствие се обособяват двубои. Организирането на боя (Годфроа от Прюи, кодекс от 11 век), което заляга в ренесансовата стилизация на турнира (двубоят през преграда е от след 14 век), цели все пак да се редуцират жертвите (макар че френският крал Анри II става жертва на турнир през 1559). Така или иначе, турнирите са ежедневие, а жертвите са десетки – през 1241 година, по време на турнир в местността Ньос, близо до Кьолн, шестдесет рицаря се прощават с живота си в рамките на един турнирен ден.

„[Рицарите] се приближиха в своите превъзходни дрехи и с богато украсените си знамена. Празнотата в летните им облекла, толкова ясни, колкото биват цветята в зелената трева, бе далеч от това да се сравни по красота с украшенията на всеки един от тях. Херолдите тичаха насам-натам, крещейки: "Хайде, хайде! Къде тук ще се намери рицар, желаещ да се дуелира? Нека дойде насам! Ако някой рицар, доблестен и храбър, е готов да рискува своята чест, богатата си и своето име, заради любовта на красивите дами, нека го заяви пред всички присъстващи!" Когато чухме тези думи, нашите воля и желание ни устремиха към конете и ние се метнахме безстрашно на седлата. В звънкото дрънчане на оръжията, всеки рицар се стараеше да засегне другия и да го повали, и това му се отдаваше често. Тук имаше четиридесет и повече сбъсъка, където не един рицар е бил призван да изстрада смърт и страст, защото кавалерията ги изисква в своето дело; този, който му се е посветил, трябва да се откаже от спокойствието си, конниците се посвещават на доблестта с цената на много усилия.

Схватките траеха целия ден, както обикновено при рицарите, имаше много изпочупени крайници; толкова яростно се сблъскваха понякога противниците, че и двамата падаха, загубили съзнание, на земята. Многобройни бяха тези, които, повалени, губеха своя боен кон; още по-жалко за тях бе, че биваха изложени на нападите на тълпата. В такъв един ден, всеки намираше онова, което желаше: тук един се дуелираше, за да провери своята смелост, там друг – за да придобие благо или просто за любовта на своята господарка; едни се изпитваха, за да се преценят, други – единствено за чест. Множество останки покриха земята; множество рицари, паднали от конете си, биваха принудени да отидат да си отдъхнат, докато други страдаха, виждайки с ужас настъпването на нощта. Денят приключваше, спускаше се здрач – утеха за изнурените хора...”

(Улрих фон Лихтенщайн)

3. Културната санкция на рицарството

В разгара на епохата на турнирите, когато те са най-свирепи, през XIII век, един емблематичен exemplum на Жак от Витри обвързва тази рицарска страст с всички смъртни грехове, правейки я пагубна по същество – това е откъс от проповед 52 Ad potentes et milites по Ев. от Лука 3:14, започващ с думите: Contra torneamenta et de malis que de torneamentis proveniat. Milites често се възприемат като враг на църквата – „в наши дни, още от момента, в който биват удостоени с рицарския колан, те въстават срещу Божиите помазаници и вилнеят яростно срещу наследията на разпнатия. Те грабят и плякосват бедняците Христови и ужасно и безжалостно огорчават окаяните люде, понеже чрез чуждата болка те биха задоволили непристойните си апетити и покварени наслади. Те, които трябваше да използват силата си срещу враговете Христови, сега се бият в своята впиянченост, губят време в леност, разлагат се в разврат, и със своя изроден живот позорят рицарското име и служение.” (Петер от Блоа, 1170 г.)

Това не бива да ни подвежда – духовенството не е изконно чуждо на насилствения свят на рицаря – епископ Тюрпен в Песен за Ролан се бие редом с императора Карл, в отоновската империя има дори абатства с право да поддържат войска, през 11 век епископите на Лан и Ноайон са готови да се бият помежду си (по свидетелството на Жерар от Камбре), а двама архиепископи (на Майнц и на Кьолн) на Фридрих I Барбароса, предвождащи около 1600 конника, разбиват десетократно по-голямата войска на Рим при Тускулум (1167 г.). Изобщо, почти без изключение, всяка фигура, облечена във власт през средните векове, получава по подразбиране и воински функции.

Есхатологичната цел на властта обаче, така както е зададена от християнската религия, изисква озаптяване на рицарската кръвожадност, канализирането ѝ. Да съхраняват мира и да въдворяват реда в света е прерогатив на две фигури, представящи двете функции Христос в слава: застъпническата (епископът) и съдническата (кралят). Това делене, засвидетелствано за пръв път у Жерар от Камбре има за цел да озапти както рицарството, така и произхождащите предимно от неговите среди епископи. Мирът бележи нуждата от съобразеността на отсамното с отвъдното, доколкото небесният Йерусалим, свършеният град, е всъщност *visio pacis*. О-мир-отворявайки се, човечеството се подготвя да се завърне при Бога. В крайна сметка, както знаем от Августин, двата града (Божия и земния) се срещат в историята, която е своего рода път към превъзможването на "себелюбието" на земния и преобръщането му към небесния, състоящо се в едно "припомнено" *dilectio Dei*.

Мирът обаче, който е *locus communis* за средновековните политически мислители, е най-първо трансцендентно състояние. То трябва да бъде иманентно уподобено (чрез справедливите действия), за да се подготви трансцендирането на подобие при първообраз, т.е. за да се реализира едно благосъстояние на битието, на сътвореното. Григорий Велики пише до епископа на Арл, че за да се удържи вселенския порядък, земните неща трябва да са

подредени (субординирани) по почина на реда в небесата . Жерар с готовност подхваща този лайтмотив, за да укаже съответната на мира земна под-ред-ба. Той прави това дотолкова конкретно и убедено, че в името на Божия мир запреща стълкновенията и носенето на оръжие по време на постите и от сряда вечер до понеделник сутрин (ръкопис от Дуге, fol. 91, manuscr. 856). Но тази куриозна и неизпълнима забрана далеч не е единственото, с което се задоволява, тя само придава цвят на по-ефективните му действия. Установяването на земния мир чрез у-ред-еното съ-образ-яване с Божия мир носи, вече споменахме, сотериологичен заряд, доколкото хармонията в човешката *societas* ѝ отваря пътя към Христовото царство. Но идеологията на Жерар, неговата идейна визия, нормираща обществото му, е подсилена и с еклесиологичен и литургичен (отнасящ се до *officium sive ministerium*) мотив. Тези два оттенъка са продиктувани от поставянето на въплътеното Слово (което е някак саморазбиращо се) за парадигма на човешките дейности. Суверенът *par excellence* е Христос в Слава, а той стои в едно "двойко" положение – от една страна, седящ от дясно на Отца, е застъпник и молител за човечеството; от друга, той е "цар на царете" и върховен съдник. За Жерар тези, които из-образ-яват двете страни на Христос, иначе казано неговите *ministri* в този тук свят, са *oratores* и *pugnatores*. В човешкия свят следва да има един ***ordo discretionis*** – нужна е категория, чиито членове да изпълняват определени действия в името на всички. "Не е подходящо човек на века да изпълнява служението (*officium*) на свещеник, да отнема старшинството му, защото не познава учението (*disciplina*), а не може да се изпълнява онова, което не се познава". Метафизическите аргументи, с които се укрепя това положение са два: единият е даден във фрагмент от *Regula pastoralis* на Григорий Велики (PL 77, 34), който смислово присъства и в *Moralia in Job*, вторият е в "За небесната йерархия" на Дионисий Ареопагит. Григорий казва следното: "Природата създава хората равни, но вината (*culpa*) ги подчинява едни на други

според различния ред на заслугите; това различие произтича от греха и е установено от божествения съдник, понеже не принадлежи на хората да живеят в равенство, за да се потърси различно от едните и другите". Доброто общество следователно е "авторитарно" (в буквален смисъл) и йерархично като компенсация за греховността на човечеството, въвеждаща не-обходимо неравенство. Цитатът от Дионисий следва да въведе и проясни вътрешните динамики на тази йерархичност на човешката съобщност: "Разположенията на божественото провидение са установили степени и редове така, че ако нисшите отдават дължима почит на висшите и ако по-добрите благоволяват любов към по-малките, ще се установи единство в съгласие. И така обединението (contextura) на различието би било правилното уреждане на всяко служение (officium). Общността не би могла да просъществува, ако вселенският ред на различието не я предпазваше". В крайна сметка земното устройство се идентифицира с небесното и авторитетите, които пряко представляват "двете дейности" на Сина Божи са епископът и кралят – на земята те са, от които произтича раз(пре)делена цялата власт да се молиш и да вокуваш. Между другото, в един тънък и не достатъчно експлицитен нюанс, Жерар счита епископа за "духовен наставник" на краля, когото именно той опасва с меч, и за "логичен" (словесно – смислов) застъпник на кралската дейност. Така интелектуалната работа на Жерар от Камбре може да бъде определена като изграждане на идеология – като формулиране на разсъждение, благодарение на което определено светоусещане търси да реализира определени ценности, посредством властта над дадено общество (Башлар). Неговата "идеология" обаче не е производна от релативни и иманентни визии за властта и социалния ред. Терминологията, в която тя се движи и въобще органонът, с който тя е поддържана и отстоявана, е учението на Църквата: то дава едновременно санкция и легитимност. Това указва и че първичните основания на ценностите, които налага (или се опитва да наложи)

чрез властта тази концепция, стоят отвъд времето и нездравата, девиативна произволност на този тук свят.

Тук отново на базата на германско влияние идеята за йерархията в социума се превръща в съсловно разделение на средновековния човешки свят. Влиянието можем да открием в текст на един агло-саксонски владетел – крал Алфред Велики (9 век) прави свободен превод на произведението на ранносредновековния философ Боеций, За утешението на философията, в който вмъква следното: „Кралят трябва да има *jebedmen, frydmen, weorsten*, “люде за молитва, люде за коне и люде за работа” – Жак Льо Гоф вижда в това трисъсловността на средновековния социален свят. Все пак при Алфред има все още и друга интуиция – не за огледален на небесния земен порядък, а за ред в дома на главатаря (военнопленниците в германските племена робуват и през 9 век това все още е практика, което е показателно за това, че воинството не е неотменно състояние). През 10 век обаче идеята за трите съсловия вече е формулирана дословно от епископ Адалберон от Лан, в поемата му за капетингския крал Робер Благочестиви:

„Обществото на правоверните образува единно тяло, но държавата се състои от три тела. Защото другият закон, човешкият закон, различава още два реда – благородници и крепостни, които в действителност живеят по други устава... Единият ред, това са воините, защитници на Църквата; те бранят народа, както силните, така и слабите, всъщност всички без изключение – и се грижат заедно с това за своята безопасност. Другият ред – това са крепостните... Домът Божи, който смятаме за единен, всъщност е разделен на три: едните се молят, другите воюват, третите работят. Тези три съвместно съществуващи части не страдат от това да бъдат разделяни; услугите, оказвани от едната, са условие за делата на другите две; всяка на свой ред поема върху себе си грижата за цялото. Така това тройно съединение става единно, благодарение на което законът може да триумфира и светът да се радва на мира.“

Така рицарството се обвързва със служение, което е постановено от Бога:

„Пример за овце, волове и кучета

Предназначението на овцете е да доставят мляко и вълна, на воловете – да обработват земята, на кучетата – да бранят овцете и воловете от вълците. Ако всеки животински вид изпълнява дълга си, Бог го защитава... Така Той постанови и съсловията, щото да носят различните служби в този свят. За едните – клириците и монасите – той постанови да се молят за другите, щото, изпълнени с кротост, подобно овцете, да ги хранят с млякото на проповедта и да им внушават чрез руното на добрия пример гореща любов към Бога. Той постанови за селяните, че за да живеят – подобно воловете с тяхната работа, трябва да хранят себе си и другите. И накрая за другите – воините – той постанови да проявяват силата си с необходимата мярка и като от вълци да бранят от враговете онези, които обработват земята.“

(Еадмер от Кентърбъри, 9 век)

Рицарството обаче намира начин да противостои „културно“ на тази асимилация – през куртоазията. Най-напред, латентната еретичност на рицарството е доста многоаспектно изявена: от квази-религиозността на посвещаването (бдение, причастяване), през фриволността на поетиката (култът към дамата, която е жената на господаря – Ланселот и Гуинивийър, Тристан и Изолда), до апелирането за реабилитиране на честта в чистия ѝ вид. Последното е особено емблематично – езичниците съблюдават повелите на честта си възможно най-строго с оглед на самата нея, тя е за тях изцяло феномен на отсамния свят, изискващ изцяло лично и настоящо, даже насъщно, отношение. Трябва ли християнинът, смятайки я за светлината на вярата, да се осланя на бъдещо и свише възмездие? Не и ако е рицар, дълбоко е убеден разгърналият тази антиквийетистка реторика Фроасар (15 век). Изобщо, у рицарството перманентно тлее добилият конкретен измерения въпрос имат ли арабските войни рицарски достойнства, т.е. рицарството предполага наличието на фундамент на статуса си – преди всичко битиен и после

културен и социален – който му е по-близък от и е несъвпадащ, или поне неизчерпващ се, с християнството.

[4. Въпросът за идентичността в средновековното общество

Page |

Най-напред, трябва да се има предвид, че, по отношение на средновековието, употребата на това понятие е епифеноменално, тоест описва обстоятелства около социо-културните реалии и не може да бъде изведено от експлицитно от контекста им.

От всичко казано дотук, можем да обобщим, че идентичността на рицаря се формира през генеалогията му, тоест през семейно-клановия му произход (хералдиката, но и героизираните праотци) и през съсловната му обусловеност. Така например, норвежките, датските и шведските (Упсала, гробница на Фрейр) военачалници-кrale произхождат от Асите; норманските кrale на Англия са потомци на Артур (Бретонски цикъл); капетингите във Западно франкското кралство настояват на идеологемно родство с Карл Велики; всеки рицар от кръглата маса е от кралски род, Плантадженет произхождат от жена-демон (Льо Гоф) и т.н. Само първото съвсем случайно засяга някаква етническа (ethnos=natio) принадлежност, но и тя се ограничава до схващането за кръвно родство.

Някаква народностна идентичност дава средновековния град. Това е гражданството от нов тип, не римската идея за гражданството като функция на *caput mundi*, тоест Рим, а собствено средновековната, която съдържа интенция към егалитарност (*градският въздух те прави свободен*, казват през 12 век, имайки предвид васалната връзка, тъй като не самият гражданин, а градското тяло, корпорацията на занаятчийските гилдии, влиза в такова отношение). Но тук все още става дума за социална функция – където се формират такива етнически общности, те се определят от социалното място, в което са – например, университетите: Париж – имате французи (от кралския домен, тоест днес Ил-дьо-Франс), имате англичани (+скоти), имате германци (+елзасци, лотарингци,

фламандци); останалите се пришиват към някоя от тези групи; Болоня и Падуа – имате отвъд и отсам алпийска „нация“: първите са предимно *natio germanica*, вторите се делят според градовете си, а гърците и балканците са *natio ultramarina*. Както виждате, идентичността опира в града – за духовенството и рицарството това е силно презряно: „Господ създаде духовниците, рицарите и работещите; дяволът пък – буржоата и лихварите“, четем в една английска проповед от XIV век. Това е време, в което благодарение на конфликта между духовенство и светска власт, градът, а чрез него и търговците (Медичите) се установяват като политическа сила. Тъкмо това, а и фактът, че в Северна Италия градовете са традиционно много силни (на юг имаме византийски, нормански, германски управници) води до изкарването, например у Макиавели, на преден план на силата на етническата принадлежност на гражданина: двата инструмента на успешно експанзиращата държава са наборната армия, т.е. въвеждането на задължителна военна повинност (това означава премахване на военното съсловие, което от 14 век насетне е подчертано наемническо, и това не само за дребните рицари-капитани, но и за дружините тежка пехота, наемници с не-рицарски произход), и колонията – тя е ефективният и евтин начин да се задържи трайно завоюваното пространство.]

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

Браун, П. (1999) *Светът на късната античност*.
София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Гуревич, А. (2005) *Средновековният свят: културата на мълчащото мнозинство*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Дюби, Ж. (2004) *Времето на катедралите*, София: АГАТА-А.

Елиас, Н. (1999) *Относно процеса на цивилизация*, София: Атика.

Льо Гоф, Ж. (1999) *Цивилизацията на Средновековния запад*. София: АГАТА-А.

Льо Гоф, Ж. (1999) *Въображаемият свят на Средновековието*, София: АГАТА-А.

Фавие, Ж. (2002) *Карл Велики*. София: Рива.

Шмит, Ж.-К. (1999) *Смисълът на жестовете в средновековния запад*. София: Лик.

Duby, G. (2004) *Féodalisme*. Paris: Gallimard.

Le Goff, J. (2004) *Héros du Moyen Age, le Saint et le roi*. Paris: Gallimard.